

Eesti Keele Kaitse Ühing tähistab 16. mail 2019 Johann Voldemar Jannseni 200. sünniaastapäeva Raadi kalmistul. Mälestame ja süütame küünla suurmehe auks tema mälestuskivi juures. R. Väari meenutab Jannsenit kui eesti keele ja meele hoidjat ning rahvusliku identiteedi kandjat sõnavõttuga “Äratamisest ärkamiseni – Jannseni ajakirjanikuna ja uue kirjaviisi juurutajana 19. sajandi poleemikas”.

JANNSEN 200. Saksakeelsest noorukist sai ajakirjanikutöö kaudu eesti rahva vaimne ärataja.

Jannseni “juurikas” on sügaval Eestimaa mullas

Reet Väari

Ei ole just palju inimesi, kelle kohta saab öelda, et nendeta oleks ajalugu läinud hoopis teistmoodi. Johann Voldemar Jannsen (16.05.1819–13.07.1890), kelle 200. sünniaastapäeva tänavu tähistame, oli üks nendest. Terasaksakeelse noorukina seadis Jannsen kõrged sihid: tõsta maarahvas eesti rahvaks, äratada eesti keel ja meel ning seista kirjaviiside heitluses uue kirjaviisi poolt, anda eestlastele pidevalt ilmuv omakeelne ajaleht. Jannseni tegevust Eesti kultuuriloos ei saa kuidagi alahinnata – see on ajastuülene, Jannseni “juurikas” on sügaval rahva südames ja Eestimaa mullas. Ilma uueneva keeleta ei saanuks sündida uut (aja)kirjandust. Ta oli mees, kes rajas eesti ajakirjanduse ja sai esimeseks kutseliseks ajakirjanikuks.

Johann Voldemar Jannsen sündis 1819. aastal Vändra mõisas Tõrvaaugu kõrtsimehe pojana, sai haridust kihelkonnakoolis ja jõudis köster-kooliõpetaja ametisse. Aga ambitsioonika mehe unistused olid palju suuremad – oma ajaleht.

Meenutagem, et eesti ajakirjandust alustanud saksa soost arsti Peter Ernst Wilde Põltsamaal ilmunud nädala-ajakiri “Lühhike õppetud” (1766–1767) sisaldas arstlikke nõuandeid ja ravimissoovitusi, kokku 41 väikesekaustalist neljaleheküljelist vihikut. Esimese katsetusena märkimisväärne, kuid kaugel ajakirjandusest, nagu me seda tänapäeval mõistame. Ka ametlik teadeteleht Liivimaa jaoks, Tartus ilmunud Talurahva Kuulutaja (1824-1889), oli ajutine. Selles leidis küll ametliku sisu kõrval ka üht-teist muudki, kuid üldloetavaks ajaleheks seda pidada ei saa. Pikka aega ei olnud ka Otto Wilhelm Masingu Maarahva Nädalalehel (“Marahwa Näddala-Leht”), mis ilmus aastail 1821–1823 ja 1825, kokku neli aastakäiku. Noor Jannsen oli neid väljaandeid lugenud, neist vaimustunud ja leidnud, et eestlastele on vaja oma pidevalt ilmuvat eestikeelset ajalehte – ja just see on tema ülesanne.

Kokkupuuteid ajakirjanikutööga oli Jannsenil juba päris noores eas. Nimetagem siinkohal vaid üht – Jannseni kirjutatud jätkuväljaannet Sõnumitooja (“Sannumetoja”, alapealkirjaga “Uut ja Wanna Marahwa rõmuks ja õppetuseks”), mida Tartus ajavahemikus 1848–1860 ilmus ebaregulaarselt seitse annet („trükkitud Laakmanni kirjadega”), kokku poolteist tuhat lehekülge lugemist.

See oli pigem siiski kirjandus- kui ajakirjandusväljaanne. Sõnumitoojat võiks nimetada populaarseks kirjandusalmanahhiks, kus peale muganduste ilmus Jannseni algupärandeid. Tema teadaoleva 224 proosateose seas on ülekaalus külajutud ja jutustused ajaloolistest isikutest, rohkesti on laiendatud anekdoote. Nende esmailmumiskohtadeks olidki Sõnumitooja ja Pärnus väljaantav Maarahva Kalender (“Marahwa Kalender”). Ilmunud kalendrisarjad täitsid ajakirjandusperioodika lünki ja kuulusid sündmusinformatsiooni alla.

Unistus – oma ajaleht – kolm katset

1851. aastal kolis köster-kooliõpetaja Johann Voldemar Jannsen perega Väändrast Pärnusse rahvakooliõpetajaks, kaasas seitsmeaastane ilusate eesnimedega tütar Lidia Emilie Florentine Jannsen, hilisem poetess Lydia Koidula. Jannsen tegi Pärnus oma kolmanda katse saada tsaarivõimudelt ajalehe väljaandmise luba. Varasemad katsed olid ebaõnnestunud. Nikolai I ajal ei sallitud niisuguseid asju: milleks matsidele oma leht? Ebaedu oli teinud Jannseni ettevaatlikuks: uut taotlust ei esitanud ta mitte enda nimel, vaid tema palvel tegid seda kaks trükkalit, Friedrich Wilhelm Borm Pärnust ja Heinrich Laakmann Tartust. Toimetajatena olid vastavalt ette nähtud pastorid E. W. Schultz ja A. H. Willigerode.

19. sajandi keskel Vene tsaaririiki tabanud vapustuste järel sai 1855. aastal troonile uus isevalitseja, keiser Aleksander II, kes oli sunnitud muutunud poliitiliste olude tõttu ellu viima (ajutist) leebemat sisepoliitikat, ja seetõttu osutus olukord mõnevõrra soodsamaks ka ajalehete asutamisel. Pealegi olid lätlased saanud juba loa uue ajalehe väljaandmiseks. Tark Jannsen oli sellele avalduses vihjanud.

Nii juhtuski see, millest Jannsen oli unistanud – 1856. aasta jõulureedel saabus tsaarivõimudelt jaatav otsus mõlemale avaldusele. Jannsen ütles Laakmannile Tartus ära ja valis Pärnu, kus hakkas tegema ettevalmistusi ajalehe väljaandmiseks. Otsustati, et mõlemad lehed hakkavad ilmuma ühel ja samal ajal järgmise aasta keskel. Tegelikult jõudis Jannsen ette, Pärnu Postimees hakkas varem ilmuma, lehe esimene number nägi Pärnus ilmavalgust

5. juunil 1857 (praeguse kalendri järgi 17. juunil). Nii hakkaski juunis 1857 pea ühekorraga ilmuma kaks eesti nädalalehte: Jannseni “Perno Postimees ehk Näddalileht” Pärnus ja Laakmanni “Tallorahwa Postimees” Tartus.

Äratamisest ärkamiseni

Ajalehe esimese numbri alguspöördumine “Terre, armas Eesti rahwas” kuulutas sümboolselt rahvusliku ärkamisaja algust, oli eestlaste esimene avalik pühitsemine ning Jannseni elukredo. Pärnu Postimehe ilmumahakkamisega algas Eesti elus uus aeg, mida võib nimetada ajaks äratamisest ärkamiseni. Jannseni tegevus selles on märkimisväärne. Pärnu Postimees tähistab pideva eestikeelse ajakirjanduse algust ja kinnitumist rahva lugemisvarasse. Oli alanud pideva eestikeelse ajakirjanduse võidukäik.

Rahvuseks saamine ja eestlaseks jäämine oli kogu tema elu ja tegevuse nurgakivi. Jannsen pöördus rõhutatult eestlaste (mitte lihtsalt maarahva) poole, süvendades nii rahvustunnet ja virgutades rahvuslikku teadvust. Jannsen hoidis rahvusküsimust kesksel kohal, tähtsustades eriti senisest sisukama ja parema hariduse vajadust. Häbeneda tuleb rumalust, aga mitte iialgi

oma päritolu ja emakeelt: „Lasigem agga sedda rummalust enneste ja omma laste külest mahha, et meie ennast omma k e l e ja s u g g u pärrast ei häbbene, nago se mitmel veel laidowäärt weaks on /–/ Häbbenegem ennast allati, kui rummalad olleme, agga ei ial mitte sepärrast, et eestlased olleme. Ennam ei wõi ükski olla kui innimenne ja innimenne on eestlane ka ...” (PPm 1859:13). Ajaleht halvustab überrahvastunud eestlasi kadakasaksu ja õpetatud mehi, kes saksa haridust saanuna on oma rahvuse maha salanud.

Rahvasuhu on läinud Pärnu Postimehe esimeses aastakäigus avaldatud „Postimehe reisilaul”, kus 31 vemmälvärssis käiakse läbi kogu maailm, iseloomustatakse eri maid, olusid ja valitsejaidki, meenutatakse tähtsamaid sündmusi. Jannsen suhtus lugupidavalt inimestesse, ka valitsejatesse, kuid üldtuttav on see, et tema pideva halvakspanu pälvivid Türgi sultan ja paavst, üldse katoliiklikud maad, kus tema kui luterlase veendumust mööda oli palju kergemeelsust ja kõlvatust. Kirjutaja ütleb otse välja oma suhtumise, sest rumaluse laasimist endalt ja oma lastelt tuleb julgustada.

Pärnu Postimehe juturubriigiga pani Jannsen aluse ilukirjanduse avaldamise traditsioonile eestikeelses ajakirjanduses. PPM oli põhiilmelt rahvavalgustuslik väljaanne. Tagasihoidlikult ja piiratud võimalustega alustanud ajaleht omandas Jannseni oskusliku tegevuse tulemusena paari aastaga ülemaalse populaarsuse.

Lehe sisu oli väga vaheldusrikas. Jannsen tõi suure maailma eestlaste koju: riikidevahelised suhted, sõjasündmused, õpetused põllumajanduse alalt, ajaloolised ja geograafilised kirjeldused, koolide olukord, hariduse vajalikkus, tehnikasaavutused – aga ka õnnetused, kuritööd, surmajuhtumid, valitsuskriisid jm. Jannsen oli hea jutuvestja, väljendusrikka keelekasutusega, tulvil vanasõnu ja rahvalikke võrdlusi. Ta oli esimene, kes seletas lugejatele, mis on parlament, kes on president, minister jt ametiisikud. Väga oluline osa oli lehes pisiinfol ja reklaamil.

Pärnu Postimees ilmus kvartkaustas, kaheksaleheküljelisena kahel veerul. Maakihelkondadest oli leht populaarseim Pärnu-, Viljandi-, Võru- ja Tartumaal. Pärnu Postimees oli esimene ajaleht, mis avas kirjavastuste rubriigi. See tähendab, et ajaleht oli saamas igapäevaelu osaks, oli sündinud püsiv lugemistraditsioon, oli kujunemas sotsiaalselt aktiivne lugeja, kellel oli kasvav infovajadus ning osalemistarve ühiskonnaelus ja seda kajastavas ajakirjanduses.

Pärnu Postimees esindab nn personaalset ajakirjandust

Ei saa unustada, et rahva lugemisvarana oli tol ajal väga oluline osa kalenderperioodikal. 19. sajandi teisel poolel tuleb kalendreid üha juurde, neid andsid välja traditsioonipäraselt trükkalid, aga ka raamatukaupmehed jt. Kalendrite tiraažid olid üsna suured, mis näitab nende lugemistraditsioonil põhinevat populaarsust. Näiteks ulatusid jõukamate äriettevõtete reklaamkalendrite tiraažid 30 000–50 000-ni. Jannseni Pärnu Postimehe tellijate arv oli lehe enda andmeil 1862. aastal 2262 (lugejaid oli muidugi mitu korda rohkem, sest maal telliti lehte tihti mitme pere peale kokku. Leht oli kallid, sageli kogusid pered koos raha ühise lehe jaoks, pärast köideti aastakäik kokku ning loeti veel aastaid nagu raamatut. Pärnu Postimees saavutas erakordse populaarsuse ja kerkis tõsiseltvõetavaks konkurendiks kalendritele.

Tartu vaim

Pärnu Postimehe edust innustatuna otsustas Jannsen loobuda koolmeistriametist ja pühenduda ainult ajakirjanikutööle. Ta kolis perega Tartusse, kus uskus leidvat rohkem lugejaid ja kaastöölisi kui Tallinnas, kus ta ka oli maad kuulamas käinud.

Pärast Jannseni lahkumist Pärnust 1863. aasta lõpul, kaasas 20aastane kirjaneitsi Koidula, toimetas Pärnus lehte edasi Caspar Franz Lorenzsonn. Pärnu Postimees muutus vähese levikuga tähtsusetuks leheks. Levinud müüt, et Jannsen võttis lehe Tartusse kaasa, ei pea paika. Leht jäi edasi Pärnusse ilmuma. Jannsen asutas Tartus uue lehe, Eesti Postimehe ("Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linnarahwale"), mille esimene number kannab kuupäeva 1. jaanuar 1864. Jannseni huvi ja tegevus Tartu perioodil suundus mitmesse harusse: ta jagas end ajalehe, laulupeo, muusika, kirjanduse, teatri, eestluse, rahvusliku liikumise jm vahel. Ta jätkas nendesamade probleemide ja ainevaldkondade käsitlemist, millega alustas Pärnu Postimehes. Jätkus tema tasa ja targu liin, hillitsetud käitumine, teravuste vältimine, et kenasti läbi saada "roakatsujate" (tsensorid) ja teistegagi.

Eesti Postimehe lisalehtedest olulisemaks oli ilukirjanduslikku materjali pakkuv Eesti Postimehe jututuba, mida toimetas väljaandja tütar Lydia, selle ajastu tippluuletaja Koidula. Huvitavat lugemist pakkusid ka kaks korda kuus ilmunud Eesti Postimehe missionileht, Eesti Postimehe öhtukõned jt. Eesti Postimees käsitles maa ja valla omavalitsustega seotud probleeme, taunis väljarändamist, avaldas tehnika- (raudtee, aurulaev) ja välisuudiseid, sõnumeid seltsielust, laulupeost jm. Tähtsal kohal oli koolide ja laiemalt haridusega seotud temaatika. Vaimses elus toimunud murrangut kajastas ka trükisõna: hoogu võtsid vaidlused uue ja vana kirjaviisi üle. Jannsen ei jäänud selles heitluses kõrvaltvaatajaks ja poleemika kajastus leheveergudel. Haritlased nägid ajakirjanduses avalikku võimalust seista uueneva eesti kirjakeele kui rahvuse ühe alustala eest.

Objektiivne esitluslaad

Aeg oli edasi läinud. Lugejaskonna üldine haritus oli tõusnud, ajalehelt osati juba midagi nõuda. Pärnu Postimehe aegne Jannsenile omane vesteline stiil oma lähedusetaotlusega lugejale hakkas taanduma. Nii liikus Eesti Postimees Jannseni toimetamisel objektiivse esitluslaadi suunas. Enam polnud vajadust mina-sina vahekorra järele lehes, otsepöörduvusi uudiste ja sõnumite edastamisel. Nn patriarhaalne laad oli asendunud kaasaegsemaga. See aga ei välistanud Jannseni vägagi isikupärast, ladusat, rahvalikku keelekasutust. Kaastööliste hulgas oli haritud inimesi nagu Friedrich Reinhold Kreutzwald (pööras lehele selja 1878. aastal Sakala ilmumahakkamisega), Jaan Adamson, Jakob Hurt jt. Kaastöö sisuline ja vormiline tase oli tuntavalt tõusnud. Üleminek uuele vahendusstiilile oli põhiliselt toimunud paari aastakümne jooksul.

Jannseni ideoloogilises programmis oli jätkuvalt kesksel kohal eestlaste kui rahvuse eneseteadvuse kujundamine. Ta lähtus rahvaste ja rasside võrdsusest humanismiidee ning kristliku demokraatia alusel. Jannseni maailmavaate püsikomponent religioossus peegeldus läbivalt ta ajakirjanduslikus ja kirjanduslikus töös.

“Suur sulesõda”

“Suur sulesõda” oli sisuliselt samm moodsa demokraatliku ajakirjanduse poole, milles kajastus ka poleemika vana ja uue kirjaviisi üle. Poleemika algas 19. sajandi 60ndate teisel poolel ja selle algatas Carl Robert Jakobsoni pala “Koolmeister ja koliwannem” (1867: 9). Jannsen ei olnud põhimõtteliselt uuenduste vastu, kuid pidas õigeks rahulikku, selgitustega üleminekut. Lehes avaldati sõnumeid, et kohtumehed, vallavanemad ja koolmeistrid on otsustanud uue kirjaviisi tarvitusele võtta.

Poleemika oli uus žurnalistlik vorm eesti ajakirjanduse ajaloos. Kindlasti oli see ulatuslik poleemika otsustavaks tõukeks, mis mõjutas Jannsenit 1871. aastal sulgema oma leht Jakobsonile. Teravalt ilmnis nende erimeelsus usuküsimustes (Jakobsoni hernhuutlikud ja Jannseni luterlikud vaated), suhtumine rüütelkonda jm. Poleemika, mis toimus ideoloogia pinnal, avaldus ka keeleküsimustes, kestis tõusude ja mõõnadega ning hoogustus rahvusliku liikumise haripunktis. Sellest said omamoodi suurmeeste “sulesõjad”, mis Jannseni ja Jakobsoni vahel ägenesid. Esile kerkinud käremeelne noor võistleja Jakobson asutas oma ajalehe Sakala (1878) Viljandis. Jakobson kritiseeris teravalt pastoreid, kaasa arvatud Jannsenit. Käesolevas artiklis rõhutan keeleaspekti.

Jannsen toonitas, et esmalt tuleb rahvast harida tuttava ja omaks olnud keele abil ja alles seejärel minna uuendustele üle. Uuendusi on vaja, sest vana kirjaviis on võõrast juurest võrsunud. Koolides tuleks eesti keel õige juure peale istutada: „Tõssi on ka, et ue kirjutusse wisi wasto senni kaua seistakse, kui temmast weel arro ei sada ja wanna kidetakse, senni kui temma wiggadussi weel ei tunta./.../Sellegipärrast seitung peab sennikaua wanna kirjawisi jure jäma, kunni rahwas laiema õppetusse läbbi laiemat märko sanud ja isse parremat hakkawad nõudma. /.../ Wanna kirjawis on tõeste wõerast jurest kaswanud, kegi ei kirjuta kuidas ta loeb, egga loe kuidas kirjutab, waid kuidas harjund on. Ue kirjawisi ainus wigga on temma uusus, mis rahwal alles wõeras ja harjumatta on, mud middagi./.../Kolidest agga peaks meie arwates se õige jure peale istutamine wäljatullema, ja tulleb ka ommal aeal, ehk kül nüüd weel mõnned wastopannewad. Igga asjal on omma selgumisse aega tarwis, nenda ka meie armsa Eestirahwa mõistussel” (EPm 1866:42)

Heitlus vana ja uue kirjaviisi vahel ei jätnud Jannsenit külmaks

Tänapäeval hakkame unustama, et eesti keel on vabanenud saksa keele kammitsaist, üle elanud vene keele mõjud ja nüüd kipume liiga kergesti alluma inglise keele pealetungile. Suure õhinaga tormatakse omaks võtma kõike võõrast, mis väljastpoolt tuleb. Kui meil on praegu õnn kasutada eesti kirjakeelt, siis on see aastakümnete ja -sadade arengu tulemus, kirjameeste teadliku ja sihikindla tegutsemise viil. Tänapäevaste keelekasutajate ülim mõte võiks olla nagu Jannsenilgi – eesti keele ja kultuuri au sees hoidmine: „ On kegi lammas, siis on Saksa lammas nisamma lammas kui Eesti lammas.” (PPm 1860:33)

Väike kõrvalepõige keelemaile – Jannseni eel- ja kõrvalkäijaile

Kirjaviisi arendajatest ja Jannseni eeskujudest nimetagem siinkohal **Otto Wilhelm Masingut (1763–1832) ja Eduard Ahrensit (1803–1863)**. 2016. aastal täitus 200 aastat sellest, kui Äksi koguduse pastor ja kirjamees Masing kirjutas 1816. aastal ilmunud saksakeelses raamatus „Ehstnische Originalblätter für Deutsche” („Algupäraseid eesti tekste sakslastele”), et eesti tähestikus on puudu õ-hääliku märkimiseks sobiv tähemärk. Selle lõplik keelde juurdumine võttis aastakümneid aega.

Vana ja uue kirjaviisi poleemikas on oluline koht Eduard Ahrensil ja tema 1843. aastal ilmunud grammatikal „Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes” (“Eesti keele Revali/Tallinna murde grammatika”), 2. trükk koos lauseõpetusega ilmus 1853, kus keelenäited on juba uues kirjaviisis. Ta tegi ettepaneku vanalt kirjaviisilt üle minna eesti keelele paremini sobivale soomepärasele kirjaviisile. Et Ahrens oli tuttav soome keelega ning võrrelnud eesti ja soome sõnavara, siis mis on loomulikum kui see, et ta neid keeli kõrvutades nende kirjaviisigi püüdis sarnastada. Ahrens andis varasemate grammatikatega võrreldes palju täpsema astmevahelduse ja eesti lauseõpetuse käsitluse. Ahrens on tänapäevase eesti ortograafia looja ning oma aja kohta hea eesti keele grammatika autor.

Oma grammatikas pühendas Ahrens mitu lehekülge selgitustele, millal l-häälik on olemuselt lühike (*ello*), millal teda hääldatakse astmevahelduslikes sõnades lühidalt (*halg: hallo*), millal kahekordne l-häälik on olemuselt pikk (*möllama*), astmevahelduse tõttu (*kuld: kulla*), käänamise tõttu (*hell: hella*) jne. Ahrens ise pole eestikeelseid töid avaldanud, tema uut kirjaviisi hakkasid kasutama teised, nende seas Kreutzwald, Hurt, Jakobson, Jannsen.

Jannseni ja Eesti Postimehe töö oli vilja kandnud

Jälgides aastate 1866–1869 poleemilisi kirjutisi, võib nende kirjaviisis märgata teatavat erinevust võrreldes varasemaga. Näib, et nüüd on uue kirjaviisi olemus kõigile niivõrd tuttav, et seda enam selgitada ei tarvitse. Seepärast esineb ainult üksikutes kirjutistes veel ühe või teise kirjaviisi keeleliste paremuste või puuduste selgitamist. Jannsen ja teised uue kirjaviisi pooldajad lähtusid eeldusest, et “uus kirjaviis on meie loomulik kirjaviis, võiks isegi öelda – rahvuslik kirjaviis”. Leitakse, et „õige eestlane” kirjutab uues kirjaviisis, sest see ei ole saksapärane, see ei meenuta orjaaja kütkeid, see on valguse ja koidu kirjaviis – seda kirjaviisi tarvitavad meie hõimud soomlased, tarvitagem seda ka meie!

Olukord oli küps uue kirjaviisi võidulepääsuks

Veel oli vaja ainult mingit välist ja tugevat tõuget, mis soodustanuks uue kirjaviisi ulatuslikumat ja kiiremat levimist. Seesugune oodatud tõuge tuli Eesti Kirjameeste Seltsilt. Eesotsas president Jakob Hurdaga otsustati pärast arutlusi, et näiteks pikki vokaale tuleks kirjutada kahe tähega (*maa*, mitte *ma*), soome keele eeskujul kasutada *ea* asemel *ää* (*pää*, *päästma*), kirjutada h sõna algul (*hirm*, *häbi*) ja veel mitmeid teisi uue kirjaviisi vorme. Uue kirjaviisi tarvitamises pole artikleis täielikku ühtlust: kasutatakse nii (*võttame*, *üttelnud*) kui ka Ahrensi ortograafiat (*õpetada*, *äraütelnud*).

Ebaühtlus kirjaviisis ei taandunud siiski nii kiiresti, kui loodeti. „Postimehe” 31. numbris peab toimetus kurtma: „Mis auustud kirjasaatja Eesti kirjakeele ja tema põhjuse üle kaebab, on terve tõsi. Selle poolest on asi veel väga puudulik ja segane. Nii mittu kogudust, nii mittu keelt ja kirjaviisi, ja igamees arvab omal õiguse olevad ja teisi eksivad. Nõnda ei või ega pea se jo mitte igavaste jääma, vaid Eesti-rahval, rääkigu igamees oma kodopaikus kuidas ja mil viisil ta iial harjunud on, peab ka oma kirjakeel ollema, mis teda ühendab ja igast ühest mõistetud ja pruugitud saab.” (EPM 1872:31) Esialgne vastuseis rauges ajapikku, ebaühtlus taandus ja tasanis ning uus kirjaviis juurdus. Jannseni ja Postimehe osa selles on ajastuülene.

Võitlus uue kirjaviisi eest oli võitlus minevikuga, selle silmaringi piiratusena. Üleminek uuele kirjaviisile (1879) tähistas olulist sammu eesti keele arengus. Kirikukirjanduses säilis vana kirjaviis kauem (piibel uues kirjaviisis 1889). Kirjaviisiküsimus möödunud sajandil on tükike meie rahva kultuurilugu – siin näeme vastamisi võitlemas minevikku oma harjumustega ja tulevikku oma soovide ning unistustega. Mitte asjatult ei rõhuta ärkamisaegsed kirjamehed, et uue kirjaviisi tarvitamine on hariduse tunnus, on iseteadliku eestlase tunnus ja kultuuri märk. **“Suur sulesõda” oli sisuliselt samm moodsa demokraatliku ajakirjanduse, uue mõttelaadi ja keelekasutuse poole, milles Jannsen seisab vaimse isana kõige kõrgemal pjedestaalil.**

Lõpetuseks

Jannsenit võib eriti esile tõsta Pärnu Postimehe (1857–1863) ja Eesti Postimehe toimetajana (1864–1880), esimese eesti kutselise ajakirjanikuna, uue kirjaviisi juurutajana, tõusva eesti intelligentsi käilakujuna, rahvusliku liikumise vaoshoitud suuna esindajana. Jannseni ja lehe osa oli rahvusliku liikumise ajal, eriti esimese üldlaulupeo ettevalmistamisel, märkimisväärne.

Ta pani aluse elujõulistele kultuuriinstitutsioonidele: uue mõjuka nihkena algas seltsielu (loodi laulu- ja mänguselts Vanemuine Tartus, mille esimeheks oli Jannsen ise, Estonia Tallinnas), Tartus sündis eesti rahvuslik teater, toimus esimene üldlaulupidu 1869. Väga mõjukaiks kujunesid 19. sajandi seitsmekümnendail kaks ülemaalist organisatsiooni, Eesti Kirjameeste Selts ja eestikeelse kõrgemat tüüpi rahvakooli, Aleksandrikooli rajamiseks loodud peakomitee. Jannsen oli ettevõtmiste vaimne isa, innustaja ja suunaja. Kompromissitu Jakobson (1878–1882 Viljandis ilmunud Sakalaga), erudeeritud Jannsen ning Hurt kujunesid rahvusliku liikumise juhtfiguurideks. Vaimses elus toimunud murrang ja eesti kultuurielu kõigi ettevõtmiste, vastuolude ja poleemikaga leidis kajastamist nii Jannseni kui Jakobsoni lehes. Jannsen püüdis kõike kajastada ikka oma vaoshoitud ja teadmisi rõhutava hoiakuga, jätkates rahvalgustuslikku joont, pakkudes harivat lugemist, toetades haritumat ja kristlikult moraalsemat elu. Aga ega see nii kerge polnudki.

Jannsen oli hea rahvakeele tundja, eesti koorilaulu edendaja, tõlkelaenulise jutu- ja luuleloomingu, vähenõudlike naljamängude ning Eesti hümnini „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm” teksti looja. Õigustatult saab Jannsenit pidada eesti rahvuse vaimseks isaks, keda ajakirjanikuna kutsutakse hellitavalt Postipapaks, papa Jannseniks. Jannseni “juurikas” on sügavalt juurdunud ja kinnitunud Eestimaa mulda. Jakob Hurda mõte – kuigi me ei või saada

suureks arvult, võime saada suureks vaimult – sobib iseloomustama üht põhilist ülesannet, mida Johann Voldemar Jannsen pidas oma tegevuses ülimaks. Jannseni maailmavaate püsikomponent religioossus peegeldub läbivalt kogu ta loominguga ja tegevuse.

Äratamisest oli saanud Eesti vaimne ärkamine, millele järgnesid venestusaja mõõna- ja kriisiaastad. Suurtegiijate lahkumine areenilt lõpetas ühe lehekülje Eesti kultuuriloos. Jannseni ränk halvatus 1880. aastal viis ta avalikust elust eemale. 43aastase Koidula surm 1886, 41aastase Jakobsoni surm 1882, Kreutzwaldi surm 1882 ja Hurda siirdumine 1880. aastal Peterburi eestlaste Jaani koguduse pastoriks märkisid rahvusliku liikumise lõppu ja venestusperioodi algust. Toimunu kajastab seda, et äratamisest oldi jõutud ärkamiseni, millele järgnesid venestusaja mõõna- ja kriisiaastad.

P.S. Olen ise emapoolsete juurtega pärit Jannseni suguvõsast, seega tema “juurikast” võrsunud. Minu ema Liidia Pärtel (snd Jensen) puhkab Vändra kalmistul Jensenite suguvõsa rahupaigas.

+ Artikkel on ilmunud Tartu Postimehes 16.05.2019